

M.A. van Rees

indien de hele discussie behandeld wordt. Aangezien deze discussie zesenvijftig pagina's omvat, is dit laatste in het kader van dit artikel niet mogelijk.

Noten

1. Ik dank E.M. Barth en E.C.W. Krabbe voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel. T. Kruijer dank ik voor zijn suggestie om een discussieregel in te voeren die het opstellen van hypothesen mogelijk maakt.
2. Onder een argumentatieve discussie versta ik een gedachtenwisseling tussen mensen of groepen mensen waarvan elk(e) individu (groep) zijn taaluitingen preciezer, of anderszins toelicht (of, in het geval van beweringen: beargumenteert) zodra deze door een ander(e) individu (groep) hiertoe wordt uitgenodigd of zodra er een verschil van mening ontstaat (verg. Wiche 1988). Volgens deze omschrijving is de onderstaande discussie tussen de secretaris en mijnheer Dalem niet argumentatief.
3. Carlsons formulering (1984:305) is niet op vragen van toepassing.
4. De begrippen 'precisering' en 'verheldering' spelen bij Naess een grote rol. Verg. Naess 1982:11 ev.
5. Mijn regels 4 en 5 maken deel uit van Carlsons regel (D.reply) (1984:305).
6. Vergelijk Carlson 1984:306. Zijn zeer beknopte formulering luidt: 'A player can ask a question'. Carlson 1983 maakt onderscheid tussen de regels (D. ask) en (D. question) (58-59). Eerstgenoemde regel kan in tegenstelling tot de laatste ook gebruikt worden om een discussie te beginnen of om een nieuw onderwerp van de discussie te introduceren (58). Voor mijn doel is het onderscheid tussen '(D.ask)' en '(D.question)' overbodig.
7. Een speler kan ook vragen aan zichzelf stellen en deze al dan niet beantwoorden.
8. Het is heel goed mogelijk om het spel met meer dan twee personen te spelen. Ik beperk me eenvoudigshalve tot discussies tussen twee spelers.
9. Vergelijk Elders etc. 1974:38 (de eerste zet van Naess), 52-54 (de rest van het fragment; het betreft hier een volledige weergave).
10. De toevoeging 'T' duidt erop dat deze zet, die van het type D. on is, betrekking heeft op de zet 'T'.
11. In Wiche 1988 is nader op de analyse van 'omdat' ingegaan.

Literatuur

- Barth, E.M. & E.C.W. Krabbe
1982 *From axioms to dialogue. A philosophical study of logics and argumentation*. Berlijn/New York.
- Carlson, L.
1984 'Focus and dialogue games', in: L. Väina en J. Hintikka (red.), *Cognitive Constraints on Communication*. Dordrecht etc., 195-333.
- Carlson, L.
1983 *Dialogue games. An approach to discourse analysis*. Dordrecht etc.
- Eemeren, F.H. van, R. Grootendorst en T. Kruijer
1986 *Argumentatieler 2. Drogredenen*. Groningen.
- Elders, F. et al.
1974 *Reflexive water. The basic concerns of mankind*. Londen/Ontario.
- Krabbe, E.C.W.
1981 'Wat is en waarvoor dient een dialogische logica', in: M.F. Steehouder en C.J.M. Jansen (red.), *Taalbeheersing 1981*. Enschede, 119-125.
- Naess, A.
1982 'A necessary component of logic: empirical argumentation analysis', in: E.M. Barth & J.L. Martens, *Argumentation. Approaches to theory formation*. Amsterdam, 9-22.
- Wiche, R.
1988 Over het onderscheid tussen argumentatieve en formele discussies, *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 10, 121-131.

1. Inleiding*

Bij een pragma-dialectische analyse en beoordeling van argumentatief taalgebruik wordt het taalgebruik gereconstrueerd als deel van een kritische discussie waarin de deelnemers proberen een verschil van mening op redelijke wijze tot oplossing te brengen. Is een dergelijke reconstructie in alle gevallen te rechtvaardigen? Het antwoord op deze vraag hangt niet alleen af van wat men verstaat onder een redelijke manier van het oplossen van een verschil van mening, maar ook van wat de kenmerken zijn van het taalgebruik dat men als een kritische discussie wil reconstrueren: de reconstructie moet recht doen aan de doelen die inherent zijn aan het type taalgebruik dat men wil analyseren. De eerste overweging is normatief van aard, de tweede descriptief.

In dit artikel wil ik een aanzet geven tot de beantwoording van de vraag in hoeverre het gerechtvaardigd is een bepaald type taalgebruik, namelijk probleemoplossende discussies, te reconstrueren als een kritische discussie.

Eerst ga ik in op de normatieve overwegingen die een rol spelen bij de beantwoording van deze vraag. Op basis van de pragma-dialectische omschrijving van het begrip kritische discussie¹ onderzoek ik wat de doelen zijn die in probleemoplossend taalgebruik moeten worden nagestreefd, wil men het op kunnen vatten als een kritische discussie.

Vervolgens ga ik in op de descriptieve overwegingen: in hoeverre worden in probleemoplossende discussies inderdaad dergelijke doelen nagestreefd. Daarbij beperk ik me er toe een beeld te geven van wat daarover uit de literatuur over probleemoplossende discussies valt op te maken.

Elders (Van Rees 1991) heb ik verslag gedaan van een beknopt onderzoek naar de normatieve literatuur. Het normatieve ideaal waarvan in deze literatuur wordt uitgegaan blijkt voor een belangrijk deel overeen te komen met het normatieve ideaal dat aan het idee van kritische discussie ten grondslag ligt. Veel auteurs menen echter dat er in de feitelijke situatie sterke a-kritische en irrationele tendenzen aanwezig zijn. Een belangrijk deel van de adviezen die in de normatieve literatuur worden gegeven, is erop gericht die tendenzen tegen te gaan.

In dit artikel richt ik mij op de vraag hoe in de descriptieve literatuur het feitelijk verloop van probleemoplossende discussies wordt beschreven. Daarbij concentreer ik mijn aandacht op één bepaald descriptief model, dat een aantal belangwekkende implicaties heeft voor de reconstructie van probleemoplossende discussies als kritische discussie.

2. Probleemoplossende discussies

Probleemoplossende discussies zijn een specifieke vorm van probleemoplossend taalgebruik. Probleemoplossend taalgebruik is taalgebruik dat in de wijze waarop het is opgebouwd overeenkomst vertoont met het proces dat mensen doorlopen wanneer zij een probleem proberen op te lossen.

Bij het oplossen van een probleem wordt geprobeerd een oplossing (of de beste oplossing) te vinden voor een bepaald probleem. Een probleem doet zich voor als er een kloof wordt ervaren tussen een gewenste en een feitelijke stand van zaken; de feitelijke stand van zaken wordt in enigerlei opzicht relatief onwenselijk geacht. Een oplossing wordt gevormd door iets wat de onwenselijke situatie voorkomt, vermindert of wegneemt, of de gewenste stand van zaken dichterbij brengt.

Het oplossen van een probleem vereist het uitvoeren van een aantal deelactiviteiten. Succesvoller zijn dat: vaststellen dat er een probleem is en wat het is, zoeken naar mogelijke oplossingen, een selectie maken uit de gevonden oplossingen en de geselecteerde oplossingen beoordelen.

Veel taalgebruik is opgebouwd op een wijze die sterk overeen komt met de wijze waarop het probleemoplossingsproces verloopt. Dat taalgebruik kenmerkt zich door de aanwezigheid van specifieke typen informatie, die corresponderen met de verschillende stadia van het probleemoplossingsproces. Bijvoorbeeld: een beschrijving van de situatie die aanleiding geeft tot een probleem, een analyse van het probleem, een presentatie van mogelijke oplossingen en een evaluatie van die oplossingen. Soms zijn alle elementen van het probleemoplossingsproces aanwezig, soms slechts enkele, afhankelijk van de informatiebehoefte en voorkennis die de lezer of luisteraar wordt verondersteld te bezitten.

Allerlei soorten taalgebruik kunnen een probleemoplossingsstructuur vertonen: ingezonden brieven waarin gewezen wordt op mogelijke oplossingen voor een probleem, advertenties die een oplossing beloven voor een probleem, recepten waarin een oplossing voor een probleem wordt uiteengezet, beleidsstukken waarin een oplossing voor een probleem wordt aanbevolen, enzovoort. Ook probleemoplossende discussies zijn een vorm van taalgebruik waarin de elementen van het probleemoplossingsproces terug te vinden zijn. In probleemoplossende discussies probeert men overeenstemming te bereiken over wat een goede, of zelfs de beste, oplossing zou zijn voor een probleem.

Probleemoplossende discussies worden over het algemeen gehouden in situaties waarin mensen gezamenlijk een besluit moeten nemen over wat er moet gebeuren om een gezeten of te verwachten probleem uit de wereld te helpen. Het probleem is meestal relatief complex. Bovendien is vaak niet duidelijk wat het probleem precies is, of er een oplossing mogelijk is, of hoe een oplossing er uit zou zien.² Er moet dus in de discussie opheldering worden verkregen over wat het probleem nu eigenlijk is, er moeten potentiële oplossingen worden geproduceerd en er moeten criteria worden geformuleerd om deze oplossingen te evalueren. Het uiteindelijke doel van de discussie blijft echter overeenstemming te bereiken over een goede (of de beste) oplossing.

3. Doelen van probleemoplossend taalgebruik in een dialectische reconstructie

Hoewel veel vormen van taalgebruik een probleemoplossings-structuur vertonen, kunnen ze niet alle louter en alleen op grond van dit feit worden beschouwd als deel van een kritische discussie. Daarvoor is het, althans in pragma-dialectisch perspectief, nodig dat het onderliggende doel van het taalgebruik niet in de eerste plaats is een oplossing te vinden voor een bepaald probleem, maar veeleer, te laten zien dat de claim dat de voorgestelde oplossing er ook in feite een is, verdedigd kan worden op een wijze die aanvaardbaar is voor een redelijke beoordelaar. Meer specifiek betekent dit dat het taalgebruik tot doel moet hebben om te laten zien dat deze claim houdbaar is in het licht van de overwegingen die spreker en luisteraar ter beschikking staan.

De vereiste globale bedoeling kan nader worden omschreven in de vorm van een aantal voorwaarden waaraan probleemoplossend taalgebruik moet voldoen, wil het opgevat kunnen worden als deel van een kritische discussie. Deze voorwaarden zijn afgeleid uit de regels voor kritische discussie die worden voorgesteld in Van Eemeren en Grootendorst (1988). Let wel: het is voor de reconstructie, anders dan voor de beoordeling, niet van belang of het taalgebruik in feite voldoet aan de eisen die uit de regels voortvloeien. Het is de globale, intersubjectief herkenbare *bedoeling* van de taalgebruikers zich volgens de regels te gedragen, die hier telt - anders zou iedere overtreding van één van de regels voor kritische discussie het onmogelijk maken het taalgebruik te reconstrueren als een kritische discussie, en zou het daarmee onmogelijk geworden zijn het taalgebruik te beoordelen met de maatstaven van een kritische discussie. Deze globale, intersubjectief herkenbare bedoeling wordt uitgedrukt in de volgende voorwaarden.

1. De oplossing wordt ter discussie gesteld. Deze voorwaarde is afgeleid uit regel 1: deelnemers mogen elkaar niet verhinderen standpunten naar voren te brengen of in twijfel te trekken. Deze regel is bedoeld om de explicitering van het meningsverschil te garanderen. Er is sprake van een meningsverschil wanneer een partij een standpunt naar voren brengt en een andere partij dit standpunt in twijfel trekt. Voorbeelden van probleemoplossend taalgebruik waarin dit niet gebeurt zijn:
 - advertenties: 'dit werkt!', 'wij hebben de oplossing!'
 - recepten, tips, aanwijzingen.
2. Het is de bedoeling dat de discussie niet gaat over de vraag of de oplossing op zich aanvaardbaar is, maar over de *basis* waarop de oplossing aanvaardbaar geacht kan worden. Deze voorwaarde is afgeleid uit de regels 2 en 9: wie een standpunt naar voren brengt, is verplicht dit desgevraagd te verdedigen; een succesvolle verdediging moet ertoe leiden dat de antagonist zijn twijfel intrekt, en een mislukte verdediging dat de protagonist zijn standpunt intrekt. Regel 2 is bedoeld om te garanderen dat standpunten waarover een verschil van mening is ontstaan, worden verdedigd. Regel 9 is bedoeld om te garanderen dat het resultaat van de discussie is gebaseerd op het succes van die verdediging. Een voorbeeld van probleemoplossend taalgebruik waarin dit niet het geval is, is:
 - politiek taalgebruik waarin alleen de aanvaardbaarheid voor partij of achterban als zodanig punt van bespreking vormt.

3. Het is de bedoeling dat de basis voor aanvaarding gevormd wordt door intellectuele overwegingen, dat wil zeggen argumentatie, in plaats van bijvoorbeeld een niet-argumentatief beroep op emoties; er wordt een serieuze poging ondernomen om te rechtvaardigen of te ontkrachten. Deze voorwaarde is afgeleid uit regel 4: een standpunt mag alleen verdedigd worden door argumentatie naar voren te brengen die op dat standpunt betrekking heeft. Deze regel is bedoeld om te verhinderen dat niet-rationele overtuigingsmiddelen (*ethos, pathos*) de plaats innemen van argumentatie bij de verdediging van een standpunt. Voorbeelden van probleemoplossend taalgebruik waarin dit niet het geval is, zijn:

- advertenties: plaatjes van mooie meisjes en sporthelden
- politieke teksten waarin de belangrijkste overtuigingsmiddelen worden gevormd door tendentieuze formuleringen of regelrechte scheldpartijen.

4. Het is de bedoeling dat de argumentatie serieus wordt beoordeeld. Deze voorwaarde is afgeleid uit de regels 5 tot en met 8 en regel 10. Regels 5 tot en met 8 specificeren onder welke condities een standpunt door middel van argumentatie afdoende verdedigd is. Regel 10 is erop gericht misverstanden te voorkomen die ontstaan ten gevolge van onduidelijke, vage of dubbelzinnige formuleringen; dit is noodzakelijk om serieuze beoordeling van de argumentatie mogelijk te maken. In probleemoplossend taalgebruik waarin dit niet het geval is, zou de argumentatie:

- . duidelijk onnodig vaak geformuleerd zijn;
- . op duidelijk onaanvaardbare uitgangspunten gebaseerd zijn;
- . duidelijk onaanvaardbare argumentatieschema's bevatten;
- . duidelijk niet bedoeld zijn om stand te houden tegen kritische vragen;
- . duidelijk ongeldige redeneringen bevatten.

Probleemoplossende discussies zoals die in alle situaties worden gehouden waarin mensen in kleine groepen samenwerken, problemen oplossen en besluiten nemen, vormen een plausibele kandidaat voor reconstructie als een kritische discussie. Het probleem dat ter discussie staat is voldoende complex om de loutere toepassing van eenvoudige recepten onmogelijk te maken en discussie te vereisen. Het doel van het taalgebruik is een beslissing nemen over een oplossing, niet verslag uitbrengen over een beslissing die al genomen is; dat impliceert de mogelijkheid van alternatieven, dat wil zeggen een potentieel verschil van mening en de potentiële noodzaak om dit tot een oplossing te brengen. Het doel van het taalgebruik is bovendien een kwalitatief hoogwaardig besluit nemen en daarover overeenstemming bereiken; daarvoor is het nodig de gronden voor het besluit aan een kritisch onderzoek te onderwerpen; een bepaalde oplossing 'erdoor drukken' of 'verkopen' is daarbij niet op zijn plaats. Al met al is het aannemelijk dat deelnemers aan een probleemoplossende discussie inderdaad de bedoeling kan worden toegeschreven te discussiëren volgens de regels van een kritische discussie. In de volgende paragraaf zal duidelijk worden in hoeverre die bedoeling daadwerkelijk in praktijk wordt gebracht.

4. Probleemoplossende discussies in de descriptieve literatuur

In descriptieve studies over probleemoplossende discussies wordt over het algemeen nauwelijks aandacht besteed aan de globale doelen die de deelnemers nastreven of de discussieregels die zij in acht nemen. Het onderzoek heeft veelal betrekking op

andere, met name sociale, groepsdynamische aspecten van de discussie, zoals leiderschap en deelnemersrollen. De gehanteerde beschrijvingsmodellen zijn specifiek daarop afgestemd. Een klassiek voorbeeld vormt het model van Bales (1958), dat beschrijvingscategorieën hanteert die gebaseerd zijn op de groepsdynamische problemen die de deelnemers met hun bijdragen proberen op te lossen.

Een model dat meer is gericht op aspecten van probleemoplossende discussies die interessant zijn binnen een pragma-dialectisch perspectief is dat van Fisher (1980). Fisher beschrijft de sociale interactie die leidt tot het bereiken van overeenstemming over voorgestelde oplossingen in probleemoplossende discussies in kleine groepen. In zijn model wordt een beschrijving van de sociale interactie in probleemoplossende discussies verbonden met een inhoudelijke analyse van de deelnemersbijdragen.

4.1 Fishers model

Fishers model is gericht op een beschrijving van het proces door middel waarvan aanvankelijke standpunten getransformeerd worden tot consensusbesluiten. Het is tegelijkertijd inhouds- en interactie-gericht: aan de ene kant wordt beschreven hoe een verschil van mening over een voorgestelde oplossing van het probleem inhoudelijk tot oplossing wordt gebracht, aan de andere kant wordt een dergelijk verschil van mening tevens beschouwd als een sociaal conflict en wordt beschreven hoe dit sociale conflict interactioneel tot oplossing wordt gebracht.

Om het sociale proces van consensusvorming in kaart te brengen analyseert hij de inhoudelijke functie van de verschillende discussiebijdragen in probleemoplossende discussies. In de analyse wordt eerst ieder alternatief voorstel voor een oplossing van het probleem dat ter discussie staat geïdentificeerd. Vervolgens worden alle andere bijdragen beschreven in termen van de functie die deze hebben ten opzichte van ieder van deze voorstellen. Is de bijdrage een waarderende uitspraak ten opzichte van het voorstel (positief, negatief, ambivalent of neutraal), een argument (voor, tegen, of ambivalent) met betrekking tot het voorstel, een verzoek om of poging tot verduidelijking van het voorstel, een modificatie van het voorstel, of heeft deze er alleen indirect betrekking op, omdat er slechts een (positieve of negatieve) reactie mee wordt gegeven op de onmiddellijk voorafgaande bijdrage.

Het globale inhoudelijke patroon bij probleemoplossende discussies is volgens Fisher dat aanvankelijke voorstellen stap voor stap worden gemodificeerd. Deelnemers gaan daarbij niet systematisch te werk, eerst het ene voorstel afhandelend en dan het volgende. Het proces verloopt sprongsgewijs. Een deelnemer introduceert een bepaald voorstel; de groep discussieert er een tijdje over, maar laat het dan 'onafgehandeld' liggen en gaat (vaak nogal abrupt) over op een ander voorstel. Op een later tijdstip wordt dan weer teruggekomen op het eerste voorstel, bijvoorbeeld wanneer een deelnemer in de tussentijd een nieuw inzicht heeft gekregen en een herformulering voorstelt die de andere deelnemers acceptabeler vinden. Vaak wordt een voorstel op deze manier herhaaldelijk, al dan niet in enigszins gewijzigde vorm, opnieuw ingebracht, totdat over een bepaald voorstel consensus lijkt te ontstaan.

Het globale interactionele patroon bij probleemoplossende discussies is volgens Fisher dat het proces van groepsbesluitvorming verloopt in vier stadia, die weliswaar geleidelijk in elkaar overgaan, maar die ieder gekenmerkt worden door een specifiek interactiepatroon:

1. De *oriëntatiefase*, waarin deelnemers proberen openlijke conflicten te vermijden en het sociale klimaat vriendschappelijk te houden. De meeste bijdragen zijn blijken van instemming en verzoeken om of pogingen tot verduidelijking; er worden geen krachtige standpunten ingenomen; er worden veel ambivalente of neutrale meningsuitingen naar voren gebracht.
2. De *conflictfase*, waarin verschillen van mening openlijk tot uitdrukking worden gebracht. Er wordt onverhuld en onafgezwakt uitdrukking gegeven aan positieve en negatieve standpunten, en er worden argumenten gegeven om de conflicterende standpunten te ondersteunen.
3. De *kristallisatiefase*, waarin zich een begin van consensus begint af te tekenen. Er worden meer instemmende en minder afwijzende standpunten ten opzichte van bepaalde voorstellen tot uitdrukking gebracht en door argumentatie ondersteund. Als gebrek aan instemming tot uiting wordt gebracht, gebeurt dit meestal in de vorm van ambivalente meningsuitingen.
4. De *bekrachtigingsfase*, waarin consensus wordt bereikt. Deelnemers brengen uitsluitend al dan niet beargumenteerde instemmende standpunten ten opzichte van het uiteindelijke voorstel tot uitdrukking. Er worden geen afwijzende of ambivalente standpunten meer naar voren gebracht.

4.2 Implicaties van Fishers model voor dialectische reconstructie

Fishers model heeft betrekking op zowel de inhoudelijke als de interactionele aspecten van probleemoplossende discussies. Daardoor levert de beschrijving een aantal gegevens op die relevant zijn voor een antwoord op de vraag of de feitelijke eigenschappen van probleemoplossende discussies reconstructie als kritische discussie rechtvaardigen.

In de eerste plaats blijkt uit Fishers beschrijving van het inhoudelijke verloop van probleemoplossende discussies dat dit in grote lijnen overeenkomt met dat van een kritische discussie. Deelnemers stellen voorstellen voor oplossing van het probleem ter discussie, onderzoeken de gronden voor de aanvaarding van deze voorstellen door middel van de uitwisseling van argumenten, brengen er modificaties op aan waarvan ze de aanvaardbaarheid opnieuw onderzoeken, en doen dit alles met het doel overeenstemming te bereiken. Deelnemers gedragen zich kennelijk zoals van ze verwacht kan worden als ze de doelen zouden nastreven die inherent zijn aan een kritische discussie.

In de tweede plaats heeft Fishers beschrijving interessante implicaties voor de vrees die in veel normatieve literatuur tot uitdrukking wordt gebracht³ dat deelnemers aan probleemoplossende discussies geneigd zijn zich irrationeel en a-kritisch te gedragen. Fisher laat zien dat emoties en conflicten weliswaar een onlosmakelijk deel van de discussie vormen⁴, maar geenszins een belemmering betekenen voor het kritische karakter ervan. Deelnemers blijken bijvoorbeeld, in tegenstelling tot wat veel normatieve auteurs vrezen, ondanks wederzijdse uitwisseling van kritiek op elkaars standpunten alleszins bereid in de bekrachtigingsfase hun aanvankelijke standpunt of twijfel op te geven en zich expliciet te binden aan hun gewijzigde standpunt. Ook schromen deelnemers, na een aanvankelijke aftastende fase, geenszins standpunten, contra-standpunten en twijfel naar voren te brengen. Of, zoals Fisher zegt,

During group interaction, every idea, opinion, proposal, or suggestion contributed to the group is tested under fire. Involved members focus their critical abilities on these ideas and submit them to rigorous examination. During this process of critical discussion, some ideas are accepted; others are rejected; many are modified and combined with others. The eventual outcome of idea testing includes those decisions which achieve consensus. (1980: 243)

In de derde plaats maakt Fishers beschrijving het mogelijk elementen die op het eerste gezicht lijken te pleiten tegen een reconstructie als kritische discussie, terug te voeren op de *sociale* strategieën van deelnemers. Schijnbare inconsistenties en irrationaliteiten blijken beschouwd te kunnen worden als oppervlakteverschijnselen die kunnen worden verklaard uit de sociale en cognitieve behoeften van de deelnemers. Zo kan Fishers beschrijving direct een bijdrage leveren aan een verantwoording van de reconstructie van probleemoplossende discussies als kritische discussie.

Met name de interactioneel gerichte beschrijving van het faseverloop levert hieraan een belangrijke bijdrage. De oriëntatiefase wordt bijvoorbeeld gekarakteriseerd als een fase waarin de deelnemers vooral tot doel hebben sociale conflicten te vermijden. Dat maakt het mogelijk allerlei soorten bijdragen die de dialectische analyticus zouden kunnen doen concluderen dat van een kritische discussie geen sprake is, in een ander licht te zien. Zo is het niet nodig instemming met een geuite mening in de oriëntatiefase beschouwen als een poging om de discussie (voortijdig) af te sluiten. De functie ervan kan worden beschouwd als in de eerste plaats sociaal: het handhaven van een vriendschappelijke sfeer. In de conflictfase zullen de meningsverschillen in volle hevigheid losbarsten en zal van een poging tot vermijden van onenigheid geen sprake blijken te zijn. Aan de andere kant kunnen neutrale of ambivalente meningsuitingen in de oriëntatiefase worden opgevat als (dialectisch relevante) uitingen van twijfel. De sociale functie van de oriëntatiefase maakt dat twijfel daar niet rechtstreeks kan worden geuit.

Een ander voorbeeld levert de beschrijving van de bekrachtigingsfase. In deze fase willen de deelnemers elkaar vooral laten zien dat ze het met elkaar eens zijn. Het is dan ook niet nodig argumentatie in deze fase te beschouwen als een verlate poging overeenstemming te bewerkstelligen. De argumentatie kan worden opgevat als middel om overeenstemming tot uitdrukking te brengen en te bekrachtigen. Dat maakt het mogelijk deze bijdragen te reconstrueren als deel van de afsluitingsfase van een kritische discussie.

5. Conclusies

Niet alle probleemoplossend taalgebruik kan worden beschouwd als deel van een kritische discussie. Het taalgebruik moet erop zijn gericht, te laten zien dat de claim dat een bepaalde voorgestelde oplossing het gestelde probleem inderdaad oplost, houdbaar is in het licht van de argumenten waarover spreker en luisteraar kunnen beschikken. Het doel dat aan probleemoplossende discussies ten grondslag ligt lijkt hiermee in overeenstemming te zijn.

De beschrijving van probleemoplossende discussies die in descriptieve literatuur wordt gegeven, laat zien dat in de praktijk probleemoplossende discussies ook inderdaad kunnen worden opgevat als een kritische discussie. Dit blijkt met name uit een op het lot van discussievoorstellen toegespitste beschrijving als die van Fisher. Het model van Fisher maakt het mogelijk de dialectische reconstructie van een

aantal op het eerste gezicht ondoelmatige of zelfs het kritische karakter van de discussie bedreigende bijdragen te verantwoordt. Daardoor wordt het mogelijk in te zien dat wat in probleemoplossende discussies gebeurt in principe overeenstemt met wat kan worden verwacht bij een discussie waarin de doelen worden nagestreefd die zijn verbonden met het voeren van een kritische discussie. De vrees die in veel normatieve literatuur wordt geuit dat deelnemers zich in tegenspraak met wat in het kader van deze doelen is vereist zouden gedragen, blijkt ongegrond.

Noten

- * Het onderzoek waarvan in dit artikel verslag wordt gedaan, werd uitgevoerd tijdens mijn verblijf op het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences gedurende het tweede semester van het academisch jaar 1989-1990. Ik dank het instituut en zijn staf voor de gelegenheid die zij mij boden tot onbezorgde, geconcentreerde studie. Zie bijvoorbeeld Van Eemeren en Grootendorst (1984). Deze theorie acht ik hier verder bekend.
1. Daarin onderscheidt dit soort problemen zich van zogeheten formele problemen. Dat zijn problemen van symbolische aard, zoals wiskundesommen of schaaakproblemen, die worden gekennmerkt door een welomschreven uitgangssituatie, een welomschreven verzameling uit te voeren operaties en een welomschreven doel.
 2. Zie bijvoorbeeld Maier (1963) en Fox (1987).
 3. In tegenstelling tot wat conversatie-analyci soms denken, blijkt uit Fishers beschrijving dat deelnemers er niet naar streven, conflicten en openlijke meningsverschillen te vermijden. Weliswaar laten zij regelmatig tijdelijk betwiste voorstellen liggen, maar onveranderlijk keren zij op een later tijdstip terug tot die onderwerpen die eerder onenigheid ten gevolge hadden.

Literatuur

- Bales, R.F.
1958 'Task roles and social roles in problem-solving groups'. In: E.E. Maccoby, T.M. Newcomb, and E.L. Hartley (eds.), *Readings in social psychology*. New York, 437-447.
- Eemeren, F.H. van, en R. Grootendorst
1984 *Speech acts in argumentative discussions: a theoretical model for the analysis of discussions directed towards solving conflicts of opinion*. Dordrecht.
- Eemeren, F.H. van, en R. Grootendorst
1988 *Rationale for a pragma-dialectical perspective*. In: *Argumentation* 2: 271-291.
- Fisher, B.A.
1980 *Small group decision making: communication and the group process*. New York.
Fox, W.M.
1987 *Effective group problem solving*. San Francisco.
- Maier, N.R.F.
1963 *Problem-solving discussions and conferences: leadership methods and skills*. New York.
- Rees, M.A. van
1991 *Problem solving and critical discussion*. Te verschijnen in de 'Conference Proceedings' van de 2nd International Conference on Argumentation, Amsterdam juni 1990.

5 De typering van meningsverschillen

Willem Koetsenruijter

Wanneer door middel van een dialectische reconstructie een analytisch overzicht wordt opgesteld van een alledaagse discussie, moet allereerst uitgemaakt worden welke standpunten de verschillende gespreksdeelnemers innemen, zodat vastgesteld kan worden van welk type verschil van mening sprake is.

Binnen de pragma-dialectiek maakt men een onderscheid in gemengde en niet-gemengde verschillen van mening.¹ Voorbeeld (1) is een voorbeeld van een niet-gemengd verschil van mening:

Voorbeeld 1: Niet-gemengd geschil

- S1 Het lijkt me het beste om haar maar gewoon een boekenbon te geven.
S2 Tja, ik weet 't niet ...

De eerste spreker uit een standpunt en de tweede trekt dat standpunt in twijfel. De tweede spreker geeft daarmee te kennen dat hij het standpunt niet aanvaardt, maar neemt zelf in principe geen bewijslast op zich voor een eigen standpunt. Indicatief voor dit soort verschillen zijn reacties als 'tja, ik weet niet of dat zo is,' 'ik betwijfel dat,' 'ik vraag mij af of dat zo is' en 'oh ja?'. Met dergelijke uitingen wordt aangegeven dat een standpunt niet wordt aanvaard, *zonder* dat de spreker aan een eigen standpunt gehouden kan worden.

Voorbeeld (2) is een voorbeeld van een gemengd geschil:

Voorbeeld 2: Gemengd geschil

- S1 Het lijkt me het beste om haar maar gewoon een boekenbon te geven.
S2 Nee, dat lijkt mij juist niet!

De eerste spreker neemt hier een positief standpunt in ten opzichte van de propositie dat het het beste is om haar maar gewoon een boekenbon te geven en de tweede spreker neemt een negatief standpunt in ten aanzien van diezelfde propositie. Het kan natuurlijk ook andersom, dat wil zeggen dat de eerste spreker een negatief standpunt verdedigt, terwijl de tweede spreker een positief standpunt verdedigt. (Er moet op gewezen worden dat het innemen van een tegengesteld standpunt tevens het niet-aanvaarden van het eerste standpunt impliceert.) Uitdrukkingen als 'dat vind ik juist niet' of 'integendeel' of 'mijn standpunt daarentegen is' kunnen als indicatief gezien worden voor dit soort gemengde verschillen.

In een gemengd geschil hebben beide partijen een verdedigingsplicht voor een eigen standpunt, terwijl in een niet-gemengd geschil alleen de partij die een standpunt uit deze verdedigingsplicht heeft. In schema (1) zijn beide typen samengevat: (p staat voor propositie, + of - voor een positief of een negatief standpunt en een ? voor een 'zero-standpunt', waarmee alleen twijfel wordt geuit aan het standpunt van